

З психологічної точки зору ступінь дотримання права значною мірою залежить від його престижу і авторитету в свідомості більшості населення. Відносно міжнародного права ступінь його дотримання залежить від того, наскільки високий його авторитет і наскільки воно у свідомості людей висловлює загальнолюдські цінності та інтереси людства в цілому; – по-четверте, міжнародне право повинно остаточно відійти від державоцентристського підходу, в основі якого лежить ідея національного суверенітету, до універсального суспільного інтересу – інтересу всієї міжнародної спільноти.

Спільність інтересів, неможливість вирішення цілої низки проблем національними або партикулярними чи регіональними засобами (міжнародний тероризм, проблеми екології і довкілля, поширення епідемій та пандемій, нерівність у доступі до нових інформаційних технологій тощо) повинні стати визначальним чинником функціонування міжнародного права; – по-п'яте, моральні норми без правового почуття не зможуть зберегти мир та порядок. Саме єдність та гармонійне співіснування моралі та права, де основою міжнародно-правової моралі є не інтереси та цінності окремих спільнот, а єдність національних і загальнолюдських інтересів, сприяють ефективності міжнародного права.

Міжнародне право ХХІ століття, будучи під впливом універсалізму, процесу глобалізації, прав людини у відповідь на нові виклики має виробити систему істинно рівноправних відносин на основі загальнолюдських моральних принципів та шляхом подолання монополії держав. Створення справедливого світового порядку неможливо без вироблення чіткого кодексу поведінки держав на міжнародній арені. Реформування міжнародного права повинно супроводжуватись і створенням нових, дійових і, навіть, жорстких механізмів впливу на держав-порушників цього кодексу.

Тема 15. МІСЦЕ І РОЛЬ УКРАЇНИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.

Місце України в системі міжнародних відносин визначає її геополітичне становище, економічний потенціал та зовнішня політика. Україна є найбільшою за територією (603,7 тис. кв. км) суто європейською державою. За чисельністю населення вона посідає п'яте місце в Європі, поступаючись ФРН, Франції, Великобританії та Італії. Розташована у центральній частині Європи. Межує з Молдовою, Румунією, Угорщиною, Словаччиною, Польщею, Білоруссю, Росією. Має вихід до Чорного моря. Від СРСР Україна успадкувала значний економічний потенціал, більшу частину якого, щоправда, з різних об'єктивних і суб'єктивних причин – розрив господарських зв'язків з колишніми радянськими республіками, конверсія, не виважені реформи на догоду зарубіжним наставникам, розтягування загальнонаціонального надбання через недолугу приватизацію і навіть відверте його розкрадання високими посадовими особами держави, несприятливий інвестиційний клімат тощо – вже втрачено.

В цілому географічне розташування, розміри території, чисельність населення, потенційні економічні можливості України дають їй змогу мати статус великої європейської держави з власною геостратегічною орієнтацією. Виходячи з аналізу сучасної геополітичної ситуації, розстановки сил на міжнародній арені, своїх об'єктивних можливостей і геополітичного становища Україна має реальні передумови утвердитися в ролі регіонального політичного лідера. Для цього, разом з урахуванням закономірних

амбіцій і національних інтересів, їй треба поступово посилювати конструктивний вплив на загальну ситуацію в регіоні, до якого вона належить. Важливу роль тут може відіграти активне співробітництво й лідерство України у Балто-Чорноморському партнерстві, оскільки з огляду на своє геополітичне положення Україна є природним посередником між регіонами Балтійського і Чорного морів. Розширення зв'язків між Півднем і Північною Європою сьогодні настільки відповідає потребам часу, що за пасивності України роль посередника може перебрати на себе інша держава. Відтак, ми можемо стати свідками класичної і, на жаль, далеко не першої ілюстрації невикористаних можливостей. Співробітництво за лінією Північ-Південь сприятиме зміцненню безпеки в частині Європи між Балтійським і Чорним морями, що є надзвичайно важливим для України як у політичному, так і в економічному відношенні. Дуже важливою з точки зору підвищення міжнародної ролі України є активізація її участі в роботі Організації чорноморського співробітництва.

У субрегіональному вимірі Україна залишається великою регіональною державою із значним потенціалом, що надає їй шанс для активної політики щодо реалізації власних інтересів. Активна політична позиція України в ОЧЕС надасть можливість нашій країні реалізовувати свої інтереси, забезпечити зростання її авторитету в регіоні і світі, перетворити її на важливого регіонального гравця в нових геополітичних умовах, що сьогодні формуються. Ще на початку існування ОЧЕС Україна виступила з ініціативою включити в компетенцію цієї організації проблеми регіональної безпеки, зокрема, поступову демілітаризацію басейну Чорного моря та врегулювання конфліктів, виходячи з того, що розробка і реалізація заходів зміцнення довіри та безпеки у військово-морській галузі сприяє підвищенню безпеки як причорноморських держав, так і європейського континенту загалом. Тобто, як бачимо, напрямки міжнародної діяльності України є дуже різноманітними, але головними серед них є все ж таки, які насамперед визначають її роль як стратегічної держави, що, за висловом американського генерала В. Кернана, може стати магнітом, який зведе до купи Східну та Західну Європу. Ідеться, зрозуміло, про розвиток співробітництва в рамках Євроатлантичного партнерства і, що є головним, про реалізацію стратегічного курсу України на інтеграцію в ЄС, з одного боку, а з іншого, розвиток відносин добросусідського рівноправного партнерства з Російською Федерацією. Зрозуміло, таким чином, що само геополітичне положення України вимагає активної зовнішньополітичної діяльності у різних напрямках і тому одним із головних принципів української геостратегії, на нашу думку, має бути багатовекторність її міжнародної політики.

Багатовекторність слід сприймати не як постійні коливання зовнішньополітичного курсу, а у широкому розумінні, як розвиток і підтримка відносин з багатьма учасниками міжнародного життя. Для України це абсолютно раціональна і прагматична політика, яка, окрім усього іншого, викликана ще й тим, що в Україні поки що немає єдності стосовно визначення зовнішньополітичних пріоритетів і тому педалювання на одновекторності вносить лише зайвий розбрат в українське суспільство.

Активізація співробітництва на регіональному рівні була важливою ще й тому, що це для України – один з найреальніших шляхів до Європи. З одного боку, тісне співробітництво з країнами Центральної та Східної Європи, використання їх євроінтеграційного досвіду дуже цінне для нашої держави. З іншого – зміцнення лідируючих позицій України в регіоні дає змогу використовувати співробітництво з

європейськими і євроатлантичними структурами для утвердження її в ролі з'єднувальної синхронізуючої ланки між Сходом і Заходом. Саме тому регіональний вимір завжди був і залишається одним з пріоритетів зовнішньої політики України. Як можна зауважити на підставі принципів і напрямків співпраці України з НАТО, питання атлантичної інтеграції держави більш належить до політичної або інформаційної компетентності, а не до військової. Політичні спекуляції на тему готовності чи не готовності здаються заявами скерованими до Східного сусіда – Росії, і задоволення її потреб, або тимчасовими передвиборчими гаслами для певної верстви українського електорату. Нажаль, ці спекуляції більше дестабілізують, а ніж забезпечують стабільність і плідну співпрацю України з НАТО. Збільшення хаосу на політичній арені України послаблює впевненість західних інвесторів у захищеності їхніх інвестицій в державі, а членство України в НАТО могло б нівелювати та розвіяти їхні сумніви та побоювання. Таким, може бути 142 Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива один з багатьох з аргументів на користь зміни у сторону позитивного ставлення щодо НАТО в Україні.

Природно, що як держава – засновник Організації Об'єднаних Націй незалежна Україна розвивала традиції і примножувала досвід, набутий за попередні роки активної участі у діяльності ООН та її спеціалізованих установ. Підтвердженням авторитету України у цій міжнародній організації стало, зокрема, обрання її представника в 1997 р. Головою 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. Крім того, у 2000 р. Україна обрана до складу непостійних членів Ради Безпеки ООН на 2000-2001 рр., головувала в цій міжнародній установі. Це свідчить про підвищення ролі нашої держави як активного і впливового учасника глобальних і регіональних процесів сучасності, поліпшення її політичного іміджу та зміцнення міжнародних позицій.

Ключовими критеріями, що впливають на роль нашої держави у новітній європейській спільноті, мають бути: відкрите громадянське суспільство, ефективне функціонування ринкової економіки, верховенство права, цивільний демократичний контроль над військовою сферою, послідовність і передбачуваність у зовнішній політиці, приведення національного законодавства у відповідність з європейськими стандартами, незалежність судової системи.

Таким чином, дотримання принципу рівнонаближеності та багатовекторності, послідовне взаємовигідне співробітництво в питаннях, що становлять національний інтерес України та зміцнення міжнародного політичного статусу, уникнення різкого нахилу від одного стратегічного напрямку до іншого мають лягти в основу стратегії України в існуючому геополітичному середовищі.

Український народ має давню історію відносин з іншими державами і народами – з часів Київської Русі. Відомо, що зовнішньополітична діяльність України під час її перебування в складі СРСР була істотно обмежена, оскільки права союзних республік на здійснення відносин з іноземними державами були передані загальносоюзним зовнішньополітичним органам. Щоправда, на початку існування СРСР Україна мала певні можливості впливати на формування зовнішньополітичного курсу Союзу (через своїх представників у союзних законодавчих і виконавчих органах влади, у дипломатичних місіях багатьох країн), але з 30-х років, коли Радянський Союз фактично перетворився на унітарну державу з надцентралізованою владою, Україна, як і інші союзні республіки, була їх позбавлена. Але і в цих умовах вона приймала участь у створенні ООН, розвивала економічні й культурні відносини з країнами світу.

24 серпня 1991 р. відбулася подія, про яку мріяли багато поколінь українців. На карті Європи з'явилася незалежна Україна, держава, що перевищувала за територією будь-яку європейську країну, за винятком євразійських: Росії і Туреччини. Набуття Україною державної самостійності набагато посилило значення міжнародних факторів у її розвитку. З огляду на це особливої уваги заслуговує вивчення її досвіду формування зовнішньополітичної стратегії та реалізації адекватної національним інтересам зовнішньої політики у сучасному динамічному та взаємопов'язаному глобалізаційному світі.

В умовах всеохоплюючих перетворень у світі сама категорія «міжнародні відносини» поповнюється новим змістом і дедалі відходить від формул, які склалися за доби панування монархічного принципу державного устрою і окреслювали формат лише політичних і воєнно-політичних подій та явищ, тобто зосереджували увагу на зовнішньополітичній діяльності державних інституцій.

Окрім політиків і дипломатів, до справ, які мають міжнародний характер, долучаються маси людей різних професій, станів, конфесій, не обтяжених взагалі державними посадами. Їх інтереси сягають торгівлі, промислового виробництва, мистецтва, літератури, освіти, науки тощо. Те, що відбувається поза міжурядовими угодами і протоколами, досить часто найглибше впливає на баланс міжнародних відносин, трансформуючись, зрештою, в імперативи самих політиків. Картину таких наслідків відображає «народна дипломатія» — публіцистичний термін, який останнім часом входить і в історіографію, засвідчуючи явище, закорінене ще у попередніх епохах.

Адже до «нетрадиційної» дипломатії вдавалися й державні мужі середньовіччя, посилаючи за кордон зі своїми дорученнями ченців, неогоціантів, письменників, на посади консулів призначали найчастіше власників торговельних фірм і банків, знаних в міжнародних ділових колах. Від України, яка впродовж різних періодів втрачала державність, презентантами за кордоном виступали ті, хто працював у громадських організаціях, освітянських закладах, в економіці. Саме в цих умовах виникають центри посередництва — товариства, періодичні видання, де обмін духовними набутками й інформацією беруть на себе діячі літератури і науки.

Завдання такої ініціативної праці виразно схарактеризувала 1903 р., називаючи себе «ученицею» Драгоманова, Леся Українка у листі до проф. Римського університету Анджело Де Губернатіса, відомого в Європі популяризатора культурних цінностей різних народів: «...Усіма засобами, якими я володію, сприяти поширенню українського питання в іноземних літературах, розтлумаченню літератури, життя й ідеалів нашого народу серед інших народів Європи» (лист від 2 січня 1903 р., відділ рукописів Центральної національної бібліотеки в м. Флоренції).

На хвилі громадських і професійних зв'язків від другої половини 19 ст. в університетах і наукових товариствах Центральної і Західної Європи поживляються студії української літератури, мови, історії і географії, що заклали підвалини міждисциплінарної науки україністики — в Німеччині, Італії, Франції, Англії, Австрії та інших країнах. До чинників взаємодії з народами та їх культурами приєдналися масові еміграційні рухи і утворення українських діаспор, а в Україні — поселення іноземних колоністів. Більш давню історію мають зв'язки, якими позначена поява і поширення на українських землях різних релігійних течій.

Особливої уваги заслуговує історичний досвід України у творенні й функціонуванні власних зовнішньополітичних служб, що забезпечували пряме представництво її інтересів

на державному рівні. Активні дії на зовнішньополітичному відтинку, які супроводжувалися укладанням угод і договорів, династичних шлюбів та обміном посольствами, демонструвала Київська Русь.

Дипломатію Української козацької держави під проводом Богдана Хмельницького очолювали і здійснювали органи її військової організації — Рада генеральної старшини, Генеральна військова канцелярія і особисто гетьман. Триваюча від тих часів перерва у формуванні самостійних політичних відносин завершилася на початку 20 ст. з постановням українських урядів різного напрямку, у складі яких вперше виникли спеціалізовані зовнішньополітичні відомства, а їх першочергові зусилля зводилися до боротьби за дипломатичне визнання своїх урядів, організації посольств, місій і консульств. Міжнародні відносини України — тема, якою переймається не одне покоління вітчизняних та зарубіжних дослідників. Її історіографія, проте, є досить строкатою щодо вибору й розробки проблем і сюжетів. Заповнення існуючих лакун і прогалин завдяки введенню в обіг незайманих історичних джерел, що розпочалося від 90-х рр. минулого століття, змінює стан дослідження на краще. На порядок денний постають питання створення узагальнюючих праць, присвячених як окремим періодам, так і в цілому історії міжнародних зв'язків України.

Внаслідок розпаду СРСР Україна стала незалежною державою і вийшла на міжнародну арену в якості самостійного суб'єкта світової політики. Цьому сприяли прийняття “Декларації про державний суверенітет України” (16 липня 1990 р.) та “Акту проголошення незалежності України” (24 серпня 1991 р.), а також його підтвердження всенародним референдумом в грудні 1991 р.

Набуття Україною державної незалежності 1991 р. набагато посилило значення міжнародних факторів у її суспільно-політичному, економічному і культурному розвитку. Розв'язання великої низки проблем, що постають перед країною, перейшло у сферу міждержавних відносин — двосторонніх і багатосторонніх. Важливі позиції в їх здійсненні цілком природно обійняла дипломатія.

Проте становлення України як суб'єкта міжнародних відносин є складним, суперечливим і довготривалим процесом. Пошук оптимальних концептуальних підходів до зовнішньої політики країни триває й досі. Окрім цього, варто зазначити, що зовнішня політика України упродовж майже усього періоду її незалежності залишається заручницею складних внутрішньополітичних процесів. Доводиться констатувати, на превеликий жаль, що за добу Незалежності, так і не вдалося їй визначитися остаточно з пріоритетами своєї зовнішньої політики, місцем і роллю на європейській та світовій арені. Все це актуалізує означену проблему. У запропонованій статті зроблено спробу проаналізувати особливості формування української зовнішньої політики як складової системи міжнародних відносин у нових умовах, утвердження України у сучасному глобалізаційному світі.

Насамперед зазначимо, що здобуття незалежності України синхронізувалося у часі з періодом закінчення “холодної війни” та започаткуванням так званого нового міжнародного порядку в умовах прискореної глобалізації світу, внаслідок чого наша країна опинилася в центрі масштабних геополітичних зрушень. Саме це поставило її перед викликом — ефективної адаптації до об'єктивно існуючих умов новітньої системи міжнародних відносин, визначило деякі особливості вироблення зовнішньополітичного курсу незалежної України. Їй з перших днів незалежності доводилось паралельно, з одного боку, розбудовувати справді суверенну національну державу, а з іншого — одночасно

включатись до різних інтеграційних об'єднань, які суттєво впливали на розбудову сучасної системи міжнародних відносин. Перед Україною постало завдання осмислення місця в новітній системі міжнародного облаштування життя, напрацювання і здійснення адекватної новим геополітичним умовам зовнішньої політики.

Важливим кроком на цьому шляху стало прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет (16 липня 1990 р.) і схвалення Акта проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.), затвердженого Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р., що відкрило нові перспективи зовнішньої політики України як самостійної держави і рівноправного члена світового співтовариства.

Україна проводить відкриту зовнішню політику на основі десяти принципів міжнародних відносин, які складені учасниками Наради з безпеки і співпраці в Європі в 1975р. Прагне адаптуватись до Європи на основі Паризької хартії для нової Європи (1990 р.), декларації “Виклик часові змін”, прийнятої в липні 1992 р. на зустрічі лідерів країн-учасниць Гельсінського процесу, у якій брала участь і Україну. Такий зовнішньополітичний курс закріплений ст. 18 Конституції України.

Зовнішня політика України носить системний характер. Її структурними елементами є інтереси, цілі, задачі, методи і напрямки зовнішньополітичної діяльності. Основні цілі, пріоритети та напрямки зовнішньої політики України сформульовані в “Декларації про державний суверенітет України” та у зверненні Верховної Ради України “До парламентів і народів світу” (від 5 грудня 1991р.).

Вищим національним інтересом України є її розвиток як незалежної, могутньої, впливової держави, яка здатна відігравати важливу роль у забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі та вирішенні глобальних проблем.

Головні цілі зовнішньої політики України – забезпечення суверенітету країни як суб'єкта міжнародного права, гарантія національної безпеки, створення сприятливих умов для політичного, соціально-економічного й духовного розвитку українського суспільства та його громадян.

Досягнення цих цілей передбачає вирішення низки зовнішньополітичних завдань: забезпечення стабільності міжнародного становища України; збереження територіальної цілісності та непорушності кордонів; встановлення взаємовигідного співробітництва із всіма зацікавленими країнам; захист прав та інтересів українських громадян та юридичних осіб за кордоном; створення умов для підтримання контактів з українською діаспорою; присутність на міжнародній арені в якості надійного партнера. В ній також було проголошено, що ***Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру й міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі і європейських структурах, визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.***

Особливого значення набув процес формування концептуальних основ зовнішньої політики України, нормативно-правового її здійснення. У цьому зв'язку назвемо лише деякі документи Верховної Ради України, які сприяли зміцненню міжнародно-правового статусу України, її входження до світового співтовариства як суверенного суб'єкта міжнародного співжиття, зокрема: Про правонаступність України (12 вересня 1991 р.), До парламентів і народів світу (5 грудня 1991 р.), Про дію міжнародних договорів на території України (10

грудня 1991 р.), Про встановлення дипломатичних відносин із державами-суб'єктами колишнього СРСР (11 грудня 1991 р.), Про звернення Верховної Ради України до Північно-Атлантичної Асамблеї (ПАА) (3 червня 1992 р.), Про ратифікацію договору між СРСР і США про скорочення обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у Москві 31 липня 1991 р. і Протоколу до підписаного в Лісабоні від імені України 23 травня 1992 р. (18 листопада 1993 р.), Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. (16 листопада 1994 р.). Це були документи загального характеру, які засвідчували вступ України на міжнародну арену, як самостійного суб'єкта. Згодом вони доповнювалися й іншими важливими рішеннями й постановами Верховної Ради України, зокрема основні принципи та напрями зовнішньої політики було викладено у її постанові від 3 липня 1993 р. “Про основні напрями зовнішньої політики України”. Зауважимо, що окреслені пріоритети зовнішньополітичної діяльності України на міжнародній арені загалом залишаються актуальними й тепер, понад два десятиліття після здобуття незалежності, визначають сучасну стратегічну спрямованість зовнішньополітичного курсу, Україна декларувала потребу своєї участі у всесвітніх міжнародних організаціях. Перед Україною постали завдання враховувати як загальнонаціональні інтереси на міжнародній арені, так і ті зміни, що відбувались у Європі та світі після розпаду СРСР і соціалістичної системи. Україна намагалась знайти своє місце у системі європейських відносин, вийти на політичну карту світу як самостійна, суверенна і незалежна держава, активний учасник міжнародних відносин.

Таким чином, основними завданнями зовнішньополітичної діяльності України є її утвердження й розвиток як незалежної демократичної держави, забезпечення стабільності міжнародного становища, розвиток двосторонніх відносин із сусідніми країнами, державами Заходу, Азії, Африки і Латинської Америки. Розпочинаючи зовнішньополітичну діяльність, Україна ставила перед собою амбітні завдання щодо розширення участі в європейському регіональному співробітництві, членства і співпраці в універсальних світових міжнародних організаціях. У контексті цих завдань та їх реалізації за добу Незалежності, на думку відомого українського дипломата й науковця А. Зленка, зовнішню політику України можна поділити на такі умовні етапи: перший – 1990–1991 роки – підготовчий період становлення суб'єктності України в міжнародних відносинах; другий – 1992–1994 – інституційне, кадрове та концептуальне становлення зовнішньої політики і дипломатичної служби України в системі міжнародних відносин; третій – 1995–1996 – закріплення ролі України в системі міжнародних відносин; четвертий – 1997–2000 – визначення стратегічного зовнішньополітичного курсу та робота над утвердженням України як реального лідера; 2004–2008 – розгортання стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції України, вплив внутрішньополітичних процесів на міжнародні позиції України. Вважаємо, роки, що минули, були для України найважчим етапом визначення її зовнішньополітичних пріоритетів та їх реалізації, оскільки кількість складних і відповідальних завдань, які довелося вирішувати одночасно, були безпрецедентними у сучасній світовій історії. Однак, попри це Україна за складних і суперечливих умов, визначила характер і зміст вітчизняної політики на міжнародній арені, вона не тільки практично з “нуля” сформувала всі основні інституції держави, а й розбудувала їх за європейською демократичною моделлю.

За роки незалежності Україна стала повноправним членом світового співтовариства, посівши у ньому чітке місце, утвердилася як впливова європейська держава. Вже до першої

річниці проголошення незалежності статус відродженої Української держави визнали 132 країни, 110 встановили з нею дипломатичні відносини. Процес міжнародного визнання незалежної України згодом завершився встановленням з нею відносин майже всіма державами світу-членами Організації Об'єднаних Націй (ООН): станом на 1 січня 2004 р. Україну визнали і встановили з нею дипломатичні відносини 173 країни світу. Відповідно до міжнародних стандартів закладалися правові засади відносин України із зарубіжними країнами, що відображено у багатьох міждержавних та міжурядових угодах і договорах, укладених з нормами міжнародного права. Досягненню реального визнання світовим співтовариством сприяла міжнародна активність України.

Станом на 2011 р. Україна була членом 47 Міжнародних організацій, брала участь у роботі понад 100 постійних та тимчасових органів, створених відповідно до міжнародних угод та договорів, учасницею яких вона є. 15 Міжнародних організацій мають офіційні представництва в Україні. Про роль України у світі засвідчує її входження до ключових європейських політичних та економічних інтеграційних структур, а також поглиблення трансатлантичного співробітництва. Вона стала членом Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) з 30 січня 1992 р. З того часу бере активну участь у роботі всіх колективних керівних органів ОБСЄ (саміти держав-учасниць Організації, засідання Ради Міністрів та Постійної ради), виробленні та прийнятті ними рішень з різних аспектів її діяльності. ***ОБСЄ – це єдина трансатлантична безпекова структура, повноправним членом якої є Україна.***

У вересні 1995 р. Україна стала членом Ради Європи, приєдналася до ЦентральноЄвропейської ініціативи, підписала програму “Партнерство заради миру”, вивела свої відносини з НАТО на рівень поглибленого і розширеного співробітництва, підписала Угоду з Європейським союзом (ЄС). Така політична міжнародна діяльність сприяла розширенню рівноправної участі України в договірно-правових відносинах із зарубіжними країнами в усіх сферах міжнародного життя. Це насамперед проблеми загальної безпеки, роззброєння і зміцнення миру, забезпечення й захисту прав людини, охорони довкілля, збереження всесвітньої культурної та природної спадщини, використання транспортної мережі, морського судноплавства, супутникового зв'язку тощо.

Яскравим свідченням активізації зовнішньополітичної діяльності України є процес укладання на державному рівні двосторонніх широкомасштабних договорів про дружні взаємовідносини та співробітництво. Перший такий міжнародно-правовий документ Україна підписала 6 грудня 1991 р. з Угорською Республікою, 1992 р. – відповідно із Індією, Туреччиною, Польщею, Естонією, Францією, Болгарією, Монголією, Узбекистаном, Молдовою, Азербайджаном, у наступні роки – із Словаччиною, Чехією, Італією, а також з рештою країн Співдружності Незалежних Держав (СНД). Загалом лише на початок 2004 р. договірно-правова база міжнародних відносин України складала 10 тис. договорів і угод різного правового статусу.

Таким чином, маємо зафіксоване у низці міжнародних документів авторитетних європейських і трансатлантичних структур із зарубіжними країнами визнання важливості ролі й місця України на Європейському континенті, у світі.

Сьогодні Україна починає відігравати дедалі помітнішу роль на міжнародній арені, перед нею відкриваються нові перспективи. Незважаючи на складні часи протягом двадцяти років незалежності, несприятливі зовнішні та кризові внутрішні обставини українським дипломатам вдалося виконати головне – забезпечити суверенність,

територіальну цілісність, недоторканість кордонів України, захистити її громадян у всьому світі. Україна об'єктивно визначилася як велика європейська держава з глобальними інтересами, яка впливає на перебіг подій у світі. На думку авторів, головним позитивним результатом досліджуваного періоду є здобутий досвід участі у міждержавних організаціях, здійснення зовнішньої політики у нових геополітичних умовах. Саме він дозволяє тверезіше подивитись на оточуючу дійсність, а, отже, об'єктивніше забезпечувати проведення зовнішньополітичного курсу країни з врахуванням як міжнародних, так і внутрішніх чинників.

Розгорнутий після відновлення політичної самостійності Української держави процес становлення її зовнішньої політики протікав складно і неоднозначно. З одного боку, відбулися, як зазначено вище, позитивні зрушення, здобуті певні досягнення на міжнародній арені, водночас, на нашу думку, українська зовнішня політика все ще перебуває на етапі формування, йде пошук найоптимальніших шляхів її реалізації у сучасних умовах облаштування світового устрою. Проблемою залишається невизначеність Європи щодо України, з одного боку, і цілком очевидні претензії Росії на домінування в пострадянському просторі. На жаль, варто констатувати, що в Україні відсутня внутрішньополітична консолідація політичних сил із приводу зовнішньополітичних питань. Це істотно впливає на зовнішню політику України, її міжнародне становище у сучасному глобалізаційному світі.

Нині триває процес утвердження України на міжнародній арені, активно розбудовуються двосторонні стосунки й стратегічне партнерство з важливими для неї державами світу, розгортаються зв'язки з НАТО і ЄС, захист національних інтересів у складних взаєминах із окремими державами-сусідами. Відстоюючи свої національні інтереси, Україна намагається встановити баланс політичних та економічних відносин з країнами Заходу і Сходу, Півночі й Півдня. Політичний реалізм допомагає Україні розв'язати завдання збереження національного суверенітету за умов глобалізації та дальшого завоювання гідного місця на міжнародній арені.

Сьогодні, коли Україна є незалежною державою, взаємини зі світом та Європою мають широке наповнення, спираються на все зростаючу політико-правову базу міжнародних відносин. Вийшовши з тривалого спільного радянського минулого, Україна, на відміну від багатьох пострадянських держав, буде своє майбутнє на основі європейських демократичних цінностей. Український народ зробив чіткий цивілізаційний вибір на користь європейської демократії, утвердження прав і свобод громадянина й, тим самим, суспільнополітичного входження до Європи. Інтегруючись до сучасних міжнародних відносин та реалізуючи євроінтеграційний курс, Україна разом з європейською спільнотою намагається творити спільне майбутнє континенту, забезпечує незалежний поступ і входження до кола високо розвинутих постіндустріальних держав Європи та світу. Особливу увагу Україна надає розвитку двосторонніх відносин із сусідніми країнами, державами Заходу, Азії, Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР), Африки і Латинської Америки. В процесі розвитку міжнародних відносин Україна диверсифікує напрями своєї зовнішньої політики. Провідними партнерами України залишаються Російська Федерація, Сполучені Штати Америки, країни Європейського Союзу.

Ключовими орієнтирами у сучасній зовнішній політиці України є здійснення відкритого, послідовного, виваженого й передбаченого зовнішньополітичного курсу і

прагнення до рівноправного співробітництва з усіма зацікавленими партнерами; розбудова відносин з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, взаємовигоди й невтручання у внутрішні справи кожної зі сторін; засудження війни як знаряддя національної політики і намагання вирішення будьяких міжнародних спорів виключно мирними засобами; невисування територіальних претензій до сусідніх держав і невизнання жодних територіальних претензій до себе; дотримання принципу неподільності міжнародного миру та міжнародної безпеки, обстоювання у зовнішній політиці підходу “безпека для себе – через безпеку для всіх”; дотримання верховенства права в зовнішній політиці й визнання пріоритету міжнародного права.

Роки в умовах глобальних історичних зрушень стали епохою. Період з 1991 року є визначальним для трансформації сучасної системи міжнародних відносин. Саме ця доба є часом ствердження Української держави на міжнародній арені, здобуття гідного місця у світовому співтоваристві, наповнення конкретним змістом двосторонніх відносин з більшістю країн, з якими встановлені дипломатичні відносини.

Таким чином, підкреслемо, що нині Україна підтримує повномасштабні дипломатичні зносини з понад 170 державами всіх континентів, співпрацює у численних регіональних і світових організаціях, в універсальній і найвпливовішій з них — Організації Об’єднаних Націй, біля витоків якої стояла поряд з іншими країнами-засновницями. Вона є стороною понад 4 тис. міжнародноправових документів. Процеси глобалізації і взаємозближення народів та держав, що розгорнулися найбільш інтенсивно від 20 ст., позначаються на стрімкому зростанні зв’язків України із зарубіжжям, справляючи неминучі впливи на стан і динаміку зрушень у її внутрішньому житті.

На сучасному етапі міжнародні організації як форма міжнародного співробітництва та багатосторонньої дипломатії відіграють надзвичайно важливу роль. Для сучасних міжнародних організацій визначальною рисою є подальше розширення їх компетенцій та ускладнення структури. На сьогоднішній день, загальна кількість таких організацій наближається до 5 тисяч, з яких понад 400 - міжурядові. Тому можна із впевненістю говорити про світову систему міжнародних організацій, в центрі якої, безперечно, перебуває ООН.

Суверенність держави, окрім іншого, означає самостійність її зовнішньої політики. Набуття Україною ознак повноцінно розвиненої держави, суб’єкта міжнародних відносин відбувається за досить складних, суперечливих і певною мірою унікальних умов.

Після тривалого періоду монополії правлячих кіл у визначенні зовнішньополітичного курсу, тепер до його формування причетні сили з різними, часто протилежними соціально-політичними позиціями, і це ускладнює вироблення загальнодержавного курсу у міжнародних відносинах нашої країни.

Міжнародні політичні відносини активно досліджуються аналітиками. Вироблено низку концепцій, серед яких найпоширеніші:

Глобалістсько-футурологічні концепції, найхарактернішими рисами яких виступають:

майбутнє суспільство передбачається політично й економічно більш стабільним; визначальну роль у ньому відіграватимуть загальнолюдські норми й цінності; основою цього суспільства будуть структури громадянського суспільства.

На сьогодні Україна є повноцінним членом світової спільноти, чого не можна сказати про не таке вже й далеке минуле. Здобуття Україною державної незалежності поряд з багатьма іншими питаннями висунуло цілу низку проблем у сфері міжнародних відносин.

Це і вироблення власної позиції, стилю та навичок у відносинах із зовнішнім світом, це і новий, самостійний тип взаємин з державами колишнього СРСР, так званим «близьким зарубіжжям», це, з рештою включення України в інтеграційні процеси, які розгорнулися серед розвинутих країн Європи.

Виходячи з геополітичного положення України, можна виокремити декілька можливих варіантів її зовнішньополітичної стратегії:

1) орієнтація на інтеграцію в євразійський простір;

2) орієнтація на інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури (ЄС і НАТО);

Досить привабливою для України є орієнтація на інтеграцію до Європейського союзу та НАТО.

Вступ до ЄС дав би Україні змогу використовувати сприятливі можливості міжнародного поділу праці, піднятися до рівня економічного, соціального й демократичного розвитку передових європейських країн. Європейська інтеграція - як ключовий пріоритет, який акумулює в собі цілий комплекс внутрішньо- та зовнішньополітичних зусиль України з метою наближення до ЄС та створення необхідних передумов для вступу до Європейського Союзу у майбутньому.

Органічною частиною євроінтеграційного курсу України є забезпечення дипломатичної підтримки завершення процесу приєднання України до СОТ. Євроатлантична інтеграція - захист інтересів безпеки України, участь у створенні євроатлантичного простору стабільності та безпеки, поступова інтеграція до НАТО. Реалізація цієї мети має бути досягнуто через використання механізмів співробітництва з НАТО, зокрема Плану дій та щорічних Цільових планів, а також приєднання до Плану дій щодо набуття членства. На двосторонньому рівні Україна прагне використовувати увесь потенціал стратегічного партнерства на основі взаємного інтересу та спільних підходів до розвитку відносин з США, Росією та Польщею; досягти та підтримувати добрі відносин з країнами-сусідами в атмосфері поваги до суверенітету та територіальної цілісності. Україна досягатиме мети з просування в регіоні європейських цінностей, зокрема шляхом активної участі у розв'язанні заморожених конфліктів.

Україна проводить активну багатосторонню політику в рамках універсальних та регіональних міжнародних організацій. Участь в ООН спрямована перш за все на просування інтересів України у процесі прийняття найважливіших для усієї світової спільноти рішень.

Діяльність у рамках ОБСЄ залишатиметься важливим чинником доповнення та розширення регіональної та загальної стабільності і безпеки в Європі. Важливим пріоритетом для забезпечення стратегічних інтересів України є економічна експансія як на традиційних, так і нових ринках для українських товарів та послуг на Близькому Сході, в Латинській Америці, Азії та Африці.

Пріоритетними напрямками України визначила наступні:

Європейська інтеграція – як ключовий пріоритет, який акумулює в собі цілий комплекс внутрішньо- та зовнішньополітичних зусиль України з метою наближення до ЄС та створення необхідних передумов для вступу до Європейського Союзу у майбутньому. Органічною частиною євро інтеграційного курсу України є забезпечення дипломатичної

підтримки завершення процесу приєднання України до СОТ. Європейський Союз, який об'єднує 27 держав-членів (у липні 2013 р. його 28-м членом офіційно стала Хорватія) пройшов всі етапи інтеграційного будівництва - зону вільної торгівлі, митний союз, політичний союз – і став найбільшим у сучасному світі політико-економічним творенням з самим великим валовим внутрішнім продуктом, який досяг у 2011 р. 12, 65 трлн, євро, чи 25,2 тис. євро (33.5 тис. дол.) на душу населення, загальна чисельність якого складає 503 млн. людей. ЄС займає перше місце у списку як світових експортерів товарів і послуг (32,9% об'єму світового експорту у 2011 р.), так і світових імпортерів (33,5% об'єму світового імпорту). Успішність, безпосередня близькість і значущість ЄС для пострадянських держав визнали використання європейської моделі у євразійському інтеграційному будівництві.

Євроатлантична інтеграція – захист безпекових інтересів України, участь у створенні євроатлантичного простору стабільності та безпеки, поступова інтеграція до НАТО. Реалізація цієї мети має бути досягнута через використання механізмів співробітництва з НАТО, зокрема Плану дій та щорічних Цільових планів, а також приєднання до Плану дій щодо набуття членства.

На двосторонньому рівні Україна прагне використовувати увесь **потенціал стратегічного партнерства** на основі взаємного інтересу та спільних підходів до розвитку відносин з США, Росією та Польщею; досягти та підтримувати добрі відносини з країнами-сусідами в атмосфері поваги до суверенітету та територіальної цілісності. Україна досягатиме мети з просування в регіоні європейських цінностей, зокрема шляхом активної участі у розв'язанні заморожених конфліктів.

Україна проводить активну багатосторонню політику в рамках універсальних та регіональних міжнародних організацій. Участь в ООН спрямована, перш за все, на просування інтересів України у процесі прийняття найважливіших для всієї світової спільноти рішень. Діяльність в рамках ОБСЄ залишатиметься важливим чинником доповнення та розширення регіональної та загальної стабільності і безпеки в Європі.

Важливим пріоритетом для забезпечення стратегічних інтересів України є економічна експансія як на традиційних, так і нових ринках для українських товарів та послуг на Близькому Сході, в Латинській Америці, Азії та Африці.

Постійним пріоритетом зовнішньої політики та сферою особливої уваги дипломатичних та консульських установ України є захист громадян України за кордоном та прав української діаспори, які постійно знаходяться в центрі уваги.

Не переслідуючи агресивних цілей, Україна підтвердила дотримання умов договору 1991 р. між США й СРСР про обмеження й скорочення стратегічних ядерних наступальних озброєнь, намір у майбутньому стати без'ядерною й нейтральною державою. Україна дотримується угоди про звичайні сили в Європі 1990 р. і формує свій військовий потенціал у межах мінімуму, необхідного лише для оборонних цілей. Така зовнішньополітична стратегія обумовила активне визнання України багатьма державами, встановлення з нею дипломатичних відносин.

Обнадійливим є **розвиток відносин України із західноєвропейськими країнами**, які є наслідком визнання її важливого геополітичного положення. В інтересах України відновлення колишніх і налагодження нових економічних зв'язків з пострадянськими країнами, насамперед з Росією. Відносини між країнами СНД складаються непросто. Певні проблеми є й у російсько-українських відносинах. До того ж різної політичної сили в

Україні неоднаково уявляють собі її зовнішньополітичну стратегію. Одні пріоритетною вважають орієнтацію України на Захід, відмежування від Росії, інші віддають перевагу орієнтації на схід, насамперед на Росію. Одні виступають за нейтралітет України, інші – за її активну участь у колективних зусиллях на підтримку миру і безпеки у світі. Геополітична орієнтація України на Європу не означає ізоляцію від Росії. Реальне становище України вимагає спрямування зовнішньополітичних зусиль туди, де можна забезпечити свої національні інтереси. Важливо також визначити, якою мірою її участь у процесах, які відбуваються в Європі, в Росії, інших країнах СНД узгоджуються з цими інтересами.

Факторами впливу української держави на міжнародні справи є наступні: географічне положення України – вона має внутрішньо об'єднану територію, вихід до моря, налагоджені канали зв'язків з багатьма країнами Європи та Азії; багатомільйонне населення ставить Україну в ряд великих держав світу; багаті залежи вугілля, залізної та марганцевої руди, плодоносні чорноземи, значні запаси прісної води, сприятливий для здоров'я клімат; розвинена енергетика, металургійна та машинобудівна галузі промисловості, могутній потенціал літакобудування, космічної та військової галузей; боєздатні військові сили; відсутність гострих міжнародних конфліктів; визнання українським суспільством в якості пріоритетних загальнолюдських цінностей та засудження подвійних стандартів; поступовий розвиток демократичної політичної системи; бажання більшості населення бачити українську державу міцною та процвітаючою; зростаюча популярність України в усіх сферах суспільного життя у світовому співтоваристві тощо.

Разом з тим, існують і такі **фактори, які послаблюють впливовість України:** близькість України до країн, під експансією яких перебувала її територія; виникнення тенденції до скорочення приросту населення; відсутність необхідної кількості нафти, газу, бавовни та інших природних ресурсів; послаблення економіки країни конверсією виробництва, зміною структури його галузей та ринку збуту продукції, зростанням тіньового сектору, великим фінансовим боргом перед зарубіжними державами; спроби деяких країн проводити спробу неоколоніалізму щодо України шляхом встановлення нерівноправних цін, економічного тиску, нав'язування невігідних угод з метою обмеження її політичного суверенітету; відсутність міцної соціально-політичної, національної, ідеологічної та релігійної єдності народу України; існування в його середовищі пан українських, проросійських, проамериканських та інших настроїв і навіть сепаратистські дії. Все це підтвердження того, що Україна молода держава. Її зовнішньополітичний курс, геополітичні орієнтації ще виробляються й конкретизуватимуться відповідно до міжнародної ситуації. Але принципи, які в основі цього курсу, відповідають прогресивним тенденціям сучасного світового політичного процесу і сприятимуть позиціонуванню України в якості повноправного члена світового співтовариства.

Україна - молода держава. Її зовнішньополітичний курс, геополітичні орієнтації ще виробляються і конкретизуватимуться відповідно до міжнародної ситуації. Але принципи, які в основі цього курсу, відповідають прогресивним тенденціям сучасного світового політичного процесу. Глобалізація світових політичних процесів набирає прискорення. Вона має свої передумови й фактори. Такими факторами є: створення технічної бази для міжнародних сполучень; інформаційна революція; інтерналізація капіталу; зростаючий дефіцит природних ресурсів; демографічний вибух, особливо в мало розвинутих регіонах; екологічні загрози людству; розповсюдження зброї масового знищення; посилення міграції населення. Отож, із вище написаного можна зробити висновки, що Україна бере активну

участь у формуванні політичних умов на міжнародній арені тим, що є членом багатьох впливових міжнародних організацій, в межах яких вона провадить активну роботу, яка, до того ж, віддзеркалює не лише загальні, а й національні інтереси нашої держави. З моменту досягнення незалежності Україна отримала членство у впливових міжнародних організаціях однією з перших з числа колишніх республік СРСР, що говорить на користь нашої держави, є показником зростаючого авторитету України в світі. Але, як говорить давня мудрість, краще якість ніж кількість. Тому, як на мене, Україна перш за все має вдосконалювати та покращувати свою роботу в організаціях, членом яких вона вже є,

Глобальний характер змін, які безпосередньо вплинули на міжнародний статус України й визначають її місце у світовому співтоваристві, зумовлений основними чинниками: руйнуванням системи балансу сил, що була за часів "холодної війни"; домінуванням США як єдиної світової супердержави після розпаду Радянського Союзу й Варшавського Договору; збереженням та посиленням НАТО як системи колективної безпеки трансконтинентального характеру і водночас слабкими механізмами врегулювання конфліктних ситуацій, якими володіють Європейський Союз та ОБСЄ; тенденцію до оформлення багатополосного контуру, зокрема, з метою створення противаги політичному та економічному впливові США, з відмінними за політичною, економічною, військово-технічною могутністю центрами тяжіння; намаганнями конструювання загальноєвропейської — трансатлантичної — євразійської системи колективної безпеки.

Фундаментальним для зовнішньої політики України як європейської держави залишається забезпечення зовнішніх чинників національного розвитку й безпеки, її активна участь у розбудові нової системи міжнародних відносин та подальшого формування сприятливого клімату для розвитку політичного, економічного та культурного співробітництва з усіма країнами світу на двосторонніх і багатосторонніх засадах. Україна здобуде статус самостійного геополітичного учасника, створивши тим самим основу для успішного національного розвитку і зробивши украй важливий внесок у формування новітньої системи безпеки. Таке веління часу і майбутнє Української держави.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

Основна література:

1. При упорядкуванні конспекту лекцій з навчальної дисципліни «Теорія міжнародних відносин» були використані матеріали Тернопільського Національного Економічного Університету ННІМЕВ ім. Б. Гаврилишина (укл. Гнасевич Н. В., канд. філософських наук, доц. каф. філософії та політології); а також підручники: Мальський М. З., Мацях М. М. Теорія міжнародних відносин: Підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацях. 4-е вид. К.: Знання, 2011. 406 с.; Цимбалістий В. Ф. Теорія міжнародних відносин: навч. Посіб. В. Ф. Цимбалістий. 3-тє вид..доповн. та випр.- Львів: Новий світ – 2000, 2007. 360 с.)
2. Асиметрія міжнародних відносин О. Заремба, Пол Даньєрі, М. Капітоненко, В. О. Кременюк. К.: Стилос, 2005. 555 с
3. Внучко С. Миколаївна Політична глобалістика. С. Внучко. К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. 384 с.
4. Гантінгтон, С. П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку : Пер. з англ. / С. П. Гантінгтон. Львів : Кальварія, 2006. 472 с.